Diskuse

Odpověď na kritiku mé knihy o českém fašismu

Milan Nakonečný

Předmětem tohoto textu je recenze Pavla Balouna na mou knihu *Český fašismus*,¹ uveřejněná v přítomném čísle časopisu *Soudobé dějiny*. Recenze nazvaná „Čeští fašisté jako ‘naivní národovci’“ nese výstižný podtitul: „Netradiční pohled na fenomén českého fašismu“.²

Výstižný je pro mne z toho důvodu, že bych byl velmi nerad spojován s tradičním pohledem na český fašismus, počínaje první republikou a současností konče, neboť v tomto „tradičním pohledu“ se, až na malé výjimky, odráží povrchní ideová poplatnost závazným schématům, vyráběný pro potěšení a zájmy mocných tohoto státu (a také pro potreby historie). Zlovykem těchto tradičních pohledů na choulostivá historická témata, mezi něž patří i český fašismus – zejména těch pohledů, které vypracovávali představitelé nejprve „hradního realismu“, potom historického materialismu a posléze i část přívrženců proklamovaného demokratismu, mezi něž patří i někteří bývalí marxisté, tváříci se jako badatelé – bylo nahrazování faktů abstraktními interpretacemi, vytahovanými spíše ze stojatých vod vládnou-

---

1 NAKONEČNÝ, Milan: *Český fašismus*. Praha, Vodnář 2006.

2 BALOUN, Pavel: Čeští fašisté jako „naivní národovci“: Netradiční pohled na fenomén českého fašismu. In: *Soudobé dějiny*, roč. 17, č. 1–2 (2010), s. 194–204.

cí ideologie než z vědeckých pramenů. V tomto směru se tedy současní badatelé v problematice českého fašismu až na výjimky zásadně neliší od „badatelů“ prvorepublikových a „socialistických“. Dokazuje to zejména téma případu generála Radoly Gajdy: musel to být teprve zahraniční historik, který vcelku objektivně odhalil pozadí takzvané Gajdovy aféry,³ ale i potom přetrvávala trapná snaha omluvit hanebný komplot a odsouzení nejslavnějšího generála československých legií jakousi nutnou prevencí před hrozbou fašistického státního převratu. Ostouzení tragické postavy vynikajícího vojáka pokračovalo a došlo až tak daleko, že kýmsi poštvaná chátka nedávno zhanobila jeho hrob. „Tradiční“ české dějepisectví, pokud se zabývalo českým fašismem (zejména rolí generála Gajdy) i některými jinými choulostivými tématy, je černobíle mýtotvorné; v „Gajdově aféře“ mnohé zamlčuje, v mnohém lže a mnoho předstírá; jako takové je politicko-ideologicky adaptabilní a vědecky nepravdivé.

Takže díky za uznání mého „netradičního pohledu na fenomén českého fašismu“, který se týká především jeho nejvýraznějšího představitele, generála Radoly Gajdy. I když je můj postoj k českému fašismu a k fašismu vůbec velmi kritický, není s tradičním povrchním pohledem většiny českých historiků zabývajících se tímto tématem bohudíky shodný.

Pavel Baloun postavil svou recenzi na principu hledání důkazů pro apriorní rozhořčené odsouzení, které je obvykle, aby bylo dosaženo působivého účinku, provázeno určitými metodologickými – řekněme – zvláštnostmi. Jednou z nich je, že mnohé výtky jsou obecné, nedoložené stránkováním, takže například vytkne-li mi, že užívám „vulgarismů“, čtenář recenze si to nemůže vždy ověřit, stejně jako údajné „množství faktografických chyb“. Ve skutečnosti v předmětné knize cituji řadu vulgarismů, abych doložil nízkou úroveň fašistické žurnalistiky. Nazval-li jsem československou poválečnou justici „děvkou“, není to vulgarismus, nýbrž přiléhavé označení pro její mnohdy zcela nepřijatelné zpolitizování; česká poválečná justice nebyla v řadě významných případů spravedlivá, ale politicky mstivá. Neprávem mi p. Baloun vytýká také například to, že Edvardu Benešovi přisuzuji snahu o oktroj československé ústavy, ačkoli ji Benešovi přisuzovali nezávisle na sobě Jiří Stříbrný a generál Radola Gajda;⁴ já Benešovi přisuzuji věci mnohem horší. Ačkoli recenzent nemá příliš porozumění pro psychologické aspekty tématu, udivil mne „empatickým“ konstatováním, že jsem projevil „počopení“ pro incident fašistů, kteří vytloukli okna bytu generála Jana Syrového;⁵ je to však recenzentovo malé sémantické nedopatření, plynoucí patrně z pilného vyhledávání toho, co by se dalo mé knize ještě vytknout. Konstatoval jsem tu pouze možnou příčinu, proč k tomu

3 ZORACH, Jonathan: Záhada Gajdovy aféry v československé politice roku 1936. In: *Střední Evropa*, roč. 6, č. 16 (1990), s. 85–94.

4 Viz NAKONEČNÝ, M.: *Český fašismus*, s. 316.

5 *Tamtéž*, s. 70.

došlo; nešlo tu tedy o projev sympatie s touto akcí, ale o naznačení její hypotetické příčiny. Jiný sémantický lapsus má můj pilný kritik také v pasáži, kde mi vytýká, že jsem „Červenobílý“ označil za „nejsilnější klub v rámci českých nacionalistů“, ačkoli „nejšířší členskou základnu mělo Národní hnutí“.⁶ Jde tu o prostou záměnu pojmů „nejsilnější“ a „nejčetnější“: ze vztahu mezi intenzitou a četností postojů je známo, že „nejsilnější postoje“ jsou nejméně četné; to plně koresponduje s tím, co dále uvádí sám p. Baloun, totiž že typickým členem Národního hnutí byl „pražský domácí pán“, kdežto typickým členem „Červenobílých“ byl „student“.⁷ Snad není třeba říci k tomu více.

Nevyhýbám se ovšem odpovědnosti za věcné chyby, které p. Baloun v mé knize objevil, ani za ty, které neobjevil. Avšak nemohu přijmout výtku, že zejména druhá kapitola mé knihy o podmínkách vzniku českého fašismu „obsahuje četné faktografické chyby“,⁸ pokud nejsou konkrétně uvedeny. Přijímám rád ovšem jeho výrok, že moje kniha obsahuje také „diskutabilní hodnotící soudy“,⁹ neboť každý historický fenomén je diskutabilní z různých hledisek a z různých časových odstupů. Nicméně i současné „tradiční“ české dějepiscevtví diskuse o českém fašismu velmi omezovalo a potlačovalo, jak vím z vlastní zkušenosti. Pokud bude tedy český fašismus diskutabilní, a nikoli jednou provždy „oficiálně“ uzavřeným tématem, budu jen rád, ale mělo by to být známo i celé řadě redakcí různých časopisů, historické nevyjímaje.

Za hrubě nespravedlivé však pokládám recenzentovo opakované zdůrazňování, že jsem ve své práci, zejména pro období první republiky, „nepracoval s archivními prameny úřední povahy“, zejména pak s prameny uloženými v Archivu Masarykova ústavu.¹⁰ Nepodceňuji práci s archivy, ale musím trvat na tom, že je věcí kritika, aby konkrétně dokázal, co podstatného bylo z archivních pramenů opomenuto. Shora uvedený příklad sémantického omylu p. Balouna s „Červenobílými“ a Národním hnutím, který má ilustrovat mé ignorování pramenů, ukazuje, že recenzent měl sice příslušné archivní dokumenty v ruce, ale špatně je interpretoval. V historiografii nelze tedy podceňovat pomocné vědy historické, s tím že by pro některé historiky mezi ně měla patřit i logika. V archivech je mnoho nejrozumnějších dokladů velmi různé hodnoty, v Masarykově osobním archivu se například vedle dokumentů důležitých nalézají stovky hlášení agentů o pohybu generála Gajdy po pražských kavárnách. Ostatně, nechtěl bych se někdy dostat k publikaci, která by historii českého disidentského hnutí v období „normalizace“ zakládala především na „úředních pramenech“, tj. na studiu nesčetných hlášení velmi četných fízlů a jejich svodkách. Domnívám se, že jsem nic podstatného z dokumentů o českém fašismu, ať už úředních nebo

---

6 BALOUN, P.: Čeští fašisté jako „naivní národovci“, s. 198.

7 Tamtéž.

8 Tamtéž, s. 197.

9 Tamtéž.

10 Tamtéž, s. 195.

neúředních, neopomenul. Pokud jsem preferoval prameny z fašistického tisku, činil jsem tak kromě jiného proto, že to ke škodě věci v řadě prací o českém fašismu chybí a vytváří tak řadu bílých míst. Má-li si inteligentní čtenář vytvořit obraz o českém fašismu, měl by také slyšet jeho hlas, nikoli jen jeho přefiltrovanou ozvěnu v abstraktně kritických interpretacích: *audiat et altera pars* je heslo, které je u nás často v masmédiích velmi zanedbáváno či programově potlačováno.

Na řadě míst recenze p. Balouna lze spatřovat jakýsi archivální exhibicionismus, který je snad míněn jako lekce, jak pracovat s archivy. Tak například když stopuje osudy JUDr. J. Červenky nebo Červinky, dozvídáme se, že jeho otec měl lékařskou ordinaci v Chlumci nad Cidlinou. V jiném případě se zase dozvíme, co napsal „jeden funkcionář NOF na Plzeňsku jinému straníkovi“ o tom, co by měli v Čimicích učinit Junáci, aby zarazili útoky na fašisty.¹¹ Měly to být různé fyzické inzultace; nebyl to však recenzentem neurčitě uvedený případ agrárníckého politika Rudolfa Berana, jehož projev v jedné jihočeské obci fašisté narušovali pouhým křikem.

Ve své recenzi se p. Baloun přiklání k názoru označovat český fašismus jako „protofašismus“; v cizích složených slovech však předpona „proto“ označuje něco jako „pra...“ či něco prvotního. V daném případě tedy to, co italskému fašismu historicky předcházelo jako něco ideově a programově podobného, co bylo jakousi jeho předzvěstí. V tomto smyslu tedy lze například o Action française Charlese Maurase hovořit jako o protofašistickém hnutí, avšak nelze označovat český fašismus, historicky navazující na fašismus italský, za protofašismus. Každý národní fašismus byl specifický, s italským fašismem jen v některých znacích srovnatelný.

„Rozpaky vzbuzují“ moje „hojné kritické soudy na adresu meziválečného Československa,“ píše p. Baloun,¹² a platí to zcela nepochybně. Ale jen pro ty, kdo v poměrech prvorepublikového Československa spatřují politickou a hospodářskou idylu a sociální selanku a v jeho nejvyšších politických představitelích samé Mirky Dušíny (označení Edvarda Beneše za hodného Fridolína staročeských mravokárných povídek, jak to vyplývá z „hradních povídek“ o jeho zahraničněpolitických úspěších a charakterové ryzosti, se p. Balounovi nelíbilo). Podzemní temné prostory „hradní politiky“ (všech jejích minulých obsahů a forem) zůstávají většině historiků uzavřeny – nikoli proto, že by o nich nevěděli, ale z prosté piety i z různých obav před komplikacemi, které jsou spojeny s choulostivými tématy. Tak se například nepíše o kauzách diplomata, politika, právníka a novináře Karla Perglera nebo generála Lva Prchalý a tak se „prostý lid“ nikdy ve více či méně oficiálních historických publikacích nedozví vůbec nic o politických intrikách „nepostradatelného ministra zahraničí“ ani o osudových politických chybách velebného a neomylného „tatička“. To, jak jsem ve své předmetné knize na řadě míst doložil, neznamená zavržení obou těchto velkých postav českých dějin, nýbrž jen pokus o jejich realistický obraz.

---

11 Tamtéž, s. 202.

12 Tamtéž, s. 199.

Tématem *sui generis* recenzentovy kritiky je ovšem český nacionalismus, který mu zjevně velmi vadí. Podněty k odsouzení a ostouzení českého nacionalismu vypracovali, kromě jiných intelektuálů „zvláštního ražení“, v dojemné názorové shodě zejména Jan Blahoslav Kozák a Zdeněk Nejedlý, a od jisté doby už to není jen nadávka, nýbrž přímo zločin. Avšak jakéhosi, dosud tolerovaného nacionalismu se zřejmě dopouštějí dnes také ti, kteří jsou rozhořčeni z toho, že národní majetek byl beztretně rozkraden, nevýhodně rozprodán zahraničním podnikatelům, že kolaborace se Sověty byla nahrazena servilním amerikanismem, který jde tak daleko, že bývalý politický oslavenec si může za kandidáta na českého státního prezidenta veřejně „představit“ bývalou americkou ministryni českého původu, že jsme se podíleli, ačkoli nemuseli, na hanebné zradě Srbska, že musíme snášet provokativní pozitivní rasismus, primitivně sofistikované nadšení pro „občanskou společnost“, bruselská kázání o sjednocování Evropy a často trapný eurobyrokratismus. Český nacionalismus je třeba nahlížet z perspektiv národního života, a nikoli od psacích stolů zavalených knihami z jistých nakladatelství, a je důvodné (a tedy dobré), že je ten nacionalismus tady v době devastace duchovních hodnot a že mnohé inspiroje a vzrušuje více než úvěrové nabídky bank a televizní masová kultura. Neonacistické kravály nejsou českým nacionalismem, ten je jim pouhou záminkou.

Psal jsem knihu o českém fašismu především se záměrem ukázat smýšlení a činnost jeho představitelů, nikoli rozředit fenomén českého fašismu v tradičně závazných floskulích, metodě tak milé historikům a publicistům, kteří si opatrně hlídají své existenčně podmíněné kroky v řadě. Pokud na mé knize o českém fašismu p. Baloun shledává něco pozitivního jen v tom, že jsem zde zveřejnil několik dosud neznámých obrázků a dal podnět k diskusím o daném tématu, je nespravedlivý v tom, že k těmto podnětům nepočítá připomínky autora literatury faktu vědecky pracujícím historikům, aby svá líčení historie českého fašismu doplnili v řadě slepých míst, jako je například vývoj vedení Národního tábora fašistického, jako jsou zásahy ministra Jiřího Havelky směřující k neutralizaci fašistických skupin v období protektorátu a řada dalších nutných doplnění, která by obraz českého fašismu dotvořila do ucelenější podoby, než jakou má přes nepochybně významné dílčí příspěvky dosud.

Česká historiografie i historiozofie, pokud se týká choulostivých témat, se stále pěstuje v „nějakém duchu“ (v duchu masarykovského „realismu“, který realismem nebyl, v duchu „marx-leninismu“, který byl slátaninou dogmat, v „árijském duchu“, který byl komplexem trapných předsudků, a podobně); bylo by na čase, aby se tyto pro národní paměť důležité obory pěstovaly v duchu vědeckém.

Oproti prvnímu pokusu p. Balouna o „recenzi“ mé knihy o českém fašismu, která měla spíše formu jakéhosi, patrně omylem uveřejněného hlášení,¹³ znamená jeho druhý pokus jistý, byť nikoli zásadní kriticko-metodologický i obsahový posun. Tak snad ještě potřeť a dost.

13 Viz <http://www.fronta.cz/kniha/nakonecny-cesky-fasismus>.